

Братислав Иванов

ОСНОВИ НА ЯПОНСКАТА ГРАМАТИКА

София, 2019

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Братислав Иванов, автор, 2019
© Издателство „Изток-Запад“, 2019

ISBN 978-619-01-0543-5 – Мека подвързия
ISBN 978-619-01-0544-2 – Твърда подвързия

БРАТИСЛАВ ИВАНОВ

ОСНОВИ НА ЯПОНСКАТА ГРАМАТИКА

基礎
日本
語文
法

ВТОРО ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
Използвани символи	10
ПИСМЕНОСТ	11
ЙЕРОГЛИФИТЕ	13
Китайските йероглифи	13
Китайските йероглифи в Япония	17
Японски йероглифи	19
Калиграфия на йероглифите	20
ПЪТЯТ НА АЗБУКАТА	25
Японизиране на китайските текстове	25
Ман'югана	26
Азбуката	26
Хирагана	29
Катакана	32
ЛАТИНИЦАТА	35
ЙЕРОГЛИФНИТЕ РЕЧНИЦИ	37
ФОНЕТИКА	39
ГОВОРНИТЕ ЗВУКОВЕ	41
Говорен апарат	41
Японските гласни	42
Японските съгласни	44
Звукови промени	52
РИТЪМ	53
Мора структурата на японския език	53
Ритмични единици и ритъм	53

ВЪВЕДЕНИЕ	57
Думите като части на речта	57
Склонение.....	60
Понятието hogo	60
Спрежение	61
Сказуемо, подлог и тема.....	63
Изречения с две главни позиции	65
Словоред	66
Прости и сложни изречения.....	66
ИМЕНА.....	69
Съществителни имена	69
Формални съществителни	73
Лични местоимения	75
Показателни местоимения	76
Въпросителни местоимения	81
Неопределителни местоимения	85
Отрицателни местоимения.....	86
Обобщителни местоимения	87
Числителни имена.....	88
КОПУЛА.....	101
Стилистични варианти на копулата.....	101
Спрежение на копулата	101
ПРИЛАГАТЕЛНИ.....	103
Обща характеристика	103
Спрежение на i-прилагателните	103
Спрежение на па-прилагателните	108
Особености на употребата	110
Сравнение	111
ПРИИМЕННИ ДУМИ	113
Притайгенно определение (rentaishuushokugo).....	114
ГЛАГОЛ.....	115
Лексико-граматически класове	115
Разпределение на глаголите по спрежения.....	120
Речникова форма на глагола.....	126
Образуване на адресивна форма от речникова	128
Та-форма на глагола.....	130

Те-форма на глагола.....	132
Отрицателни форми на глагола	140
Условни форми на глагола	145
Tari-формата.....	151
Форми за намерение	152
Форми за заповед, забрана и наложителност.....	156
Залози.....	160
Глаголите от групата давам/получавам.....	170
Глаголните форми V-te iku и V-te kuru.....	175
НАРЕЧИЯ	179
МЕЖДУМЕТИЯ.....	183
СЪЮЗИ.....	187
Съчинителни съюзи.....	187
Подчинителни съюзи	190
Препозитивни съюзи	192
ЧАСТИЦИ	195
Позиционни частици	195
Модифициращи частици.....	202
Въпросителни частици	211
Потвърдителни и отрицателни частици.....	212
Усилващи и експресивни частици	212
СЪЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ	213
Съчинени изречения с пълна предикация	213
Изречения с непълна предикация.....	214
ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ	215
Подчинено определително изречение	215
Подчинено допълнително изречение.....	216
Подчинено изречение за цитиране	218
Подчинено изречение за начин.....	219
Подчинено изречение за степен	221
Подчинено изречение за време.....	222
Подчинено изречение за причина.....	227
Подчинено изречение за цел.....	229
Подчинено изречение за условие	231
Подчинено изречение за отстъпка.....	231
МОДАЛНОСТ	233
Пропозиция и модалност	233

Изразяване на епистемична модалност.....	234
Изразяване на евиденциална модалност.....	239
РЕЧЕВ ЕТИКЕТ	247
Глаголи и глаголни форми.....	247
Учтиви думи.....	251
БИБЛИОГРАФИЯ	253

ПРЕДГОВОР

След петнайсет години, през които се радваше на неизменен успех сред читателите, книгата „Основи на японската граматика“ излиза в своето второ издание. Без да възпроизвежда буквално текста на първото издание, новото издание на граматиката не се различава от него в съдържателно отношение.

В структурно отношение книгата следва най-новите тенденции в съставянето на описателни граматики – да се избягва, доколкото е възможно, традиционната слабост едни и същи явления да се описват два пъти – веднъж в раздела за морфологията и още веднъж в раздела за синтаксиса.

Ръководейки се от максимата *Hyakubun wa ikken ni shikazu* „По-добре веднъж да видиш, отколкото сто пъти да чуеш“, авторът е включил в новото издание на граматиката илюстрации към обясненията на някои по-специфични проблеми, какъвто например е проблемът за функционалното разграничаване на модалните изрази.

Добре известен факт е, че граматиките на японския език, предназначени за чужденци, се различават съществено в терминологично и структурно отношение от граматиките по роден език (*kokugo*). Не по-малки са и различията между учебните системи за чужденци, издавани в различно време и от различни авторски колективи. Това наложи включването на допълнителни обяснения, за да може граматиката да се използва от всички читатели, независимо от това кога и по какви учебници са изучавали езика.

Много теоретични проблеми на японския език са дискуссионни, но пренасянето на тези дискусии в една граматика с по-практическа насоченост е нежелателно. Някои от тях са споменати, за да знаят читателите, че има и други гледни точки, но не са разгледани подробно. Типичен пример в това отношение е продължаващата повече от столетие дискусия за наличието на падежи в японския език. В руската и немската японистика се говори за падежи, а в англоезичната – за следложни частици (*post-positional particles*). В тази книга се следва англоезичната традиция.

Специално внимание в граматиката е отделено на типологичните особености на японския език, които нямат свои аналози в българския. Във фонетиката такава особеност е невъзможността ударението и ритъма да се опишат без понятието *мора*, а в граматиката – структурата *topic-comment* и наличието на изречения с тема и подлог едновременно.

При транскрибирането на примерите е използвана частично т.нар. компютърна латиница, при която буквите се въвеждат по начина, по който се въвеждат и йероглифите от стандартна клавиатура. Така се избягва използването на диакритични знаци, като например вместо *ō* се изписва *ou*.

Книгата е предназначена за всички, които изучават японски език – самостоятелно, в школи и курсове или в различни образователни институции.

ИЗПОЛЗВАНИ СИМВОЛИ

N	именна част на речта
P	сказуемо
V	глагол; общ символ за Vdic и V-ta
Vt	преходен глагол
Vi	непреходен глагол
Vdic	речникова форма на глагола
V-masu	masu-форма на глагола
R	pre-masu форма на глагола
Vnai	pre-nai форма на глагола
V-nai	nai форма на глагола
Vattr	определителна форма на глагола
V-ba	условна основа на глагола; ba-форма
V-you	глаголна форма за намерение
V-ta	проста форма за минало време и перфект
V-te	te-форма
A	прилагателно (Ai или An)
Ai	i-прилагателно; общ символ за Ai-i и Ai-katta
Ai-	основа на i-прилагателните
Ai-ku	ku-форма на i-прилагателните
Ai-i	определителна и сказуемна форма на i-прилагателните
Ai-kere	условна основа на i-прилагателните
Ai-katta	ta-форма на i-прилагателните
Ai-kute	te-форма на i-прилагателните
An	па-прилагателни
An-	основа на па-прилагателните
An-na	определителна форма на па-прилагателните
An-ni	обстоятелствена форма на па-прилагателните
An-de	te-форма на па-прилагателните

ПИСМЕНОСТ

ЙЕРОГЛИФИТЕ

Китайските йероглифи

Първите писмени текстове, създадени в Япония, са написани с китайски йероглифи по граматиката на класическия китайски език (文言 wényán) и се наричат канбун (漢文), т.е. текстове на китайски език. Терминът *канбун* е японизирано произношение на китайския термин hàn wén.

Историята на китайската йероглифна писменост се разделя условно на два периода – легендарен и исторически. В легендарния период началото на писмото се отнася към дейността на митичните императори Фуси и Шън-нун, като с първия се свързва създаването на мантичните символи (卦 guà), а с втория – изобретяването на възловото писмо *кипу* (結繩 jiéshéng).

Създаването на самите йероглифи се смята за дело на Цан Дзие – придворен историограф на император Хуанди (2697–2597 г.пр.Хр.). Легендата разказва, че Цан Дзие създал първите знаци, наблюдавайки следите по пясъка, оставени от птици и животни.

Най-ранните китайски протойероглифи, достигнали до нас, се отнасят към времето на династията Шан (1600–1046 г.пр.Хр.). Те са свързани с гадателни ритуали, осъществявани с използването на лопатъчни кости (скапула) на едър рогат добитък или – по-рядко – на долната част (пластрона) на броните на костенурки.

В резултат на загаряване, осъществявано по различни начини, и последвано – в някои случаи – от бързо охлаждане, върху костите и корубите се образували пукнатини с различна форма. Жрецът или лично владетелят, когато случаят бил особено важен, тълкувал пукнатините като добър или лош знак, изпратен от божествата.

Може да се каже, че именно тези пукнатини са езикът, с помощта на който божествата и предците напътствали някогашните китайци (Fujiada, 1991).

Йероглифи възникват като метазнаци, използвани от гадателите за записване върху същите лопатъчни кости и пластрони на закодираните в пукнатините послания на Небето и предците, и това им придава изначално сакрален характер.

Иконичното изображение на най-често срещаната пукнатина върху гадателните кости е протоформа на йероглифа *гадая* (卜 bǔ).

Корубата на костенурката се асоциира с небесния свод, а пластронът – със Земята. И днес китайците казват, че костенурката крие тайните на Небето и Земята (Еберхард, 2005).

На сегашния етап на научните изследвания може да се каже, че по време на династията Шан вече е формирана достатъчно развита йероглифна писмена система, но тя все още се използва главно за целите на гадателните ритуали, а не за обичайна писмена комуникация (Zhao and Baldauf, 2007).

Калиграфският стил, известен под названието *бронзови надписи* (jīnwén), се заражда към края на династията Шан (1046 г.пр.Хр.) и се среща практически до края на династията Джоу (1046–256 г.пр.Хр.).

През тези осем века бронзовите надписи съществуват паралелно с няколко различни калиграфски стила. Получават името си от надписите върху бронзови съдове, но се срещат и върху други носители – например каменни барабани. Във всички случаи обаче носителите са предмети, които се използват предимно за държавни ритуали и дворцови церемонии. В сравнение с надписите върху кости и коруби бронзовите надписи се отличават с по-плавни линии, пластични и компактни форми.

С термина *голям печат* (dàzhuan) в широк смисъл се означават различните стилове, съществували преди династията Цин (221–206 г.пр.Хр.), а в тесен – калиграфският стил от Западна и ранната Източна Джоу, т.е. от началото на династията Джоу докъм V в.пр.Хр. През V–IV в.пр.Хр. вече се появяват множество надписи върху бамбукови дъсчици, коприна и керамични съдове, създадени с опростени знаци на големия печат.

Още около IX в.пр.Хр. се наблюдават промени във формата на йероглифите, като те се отдалечават от пиктограмите и придобиват по-абстрактен характер. Някои автори (Chang, 1989: 42) назовават тези промени, които към края на Западна Джоу вече имат ясно изразен характер, с термина *депикторизация* (depicturization). Наблюдава се и тенденция към секуларизация на писмото, текстовете стават по-дълги, като достигат двеста, триста и дори повече думи.

През 221 г.пр.Хр. император Цин Шъхуан обединява Китай и провежда редица реформи, сред които е и стандартизацията на йероглифите. Калиграфският стил, който получава официален статут през династията Цин, представлява опростена разновидност на големия печат. За да се разграничи терминологично от него, той получава названието *малък печат* (xiǎozhuan), но напоследък все повече автори предпочитат термина *стил на печата* (篆書 zhuànshu).

Въпреки че стандартизацията се разпространява върху цялата територия на Китай, това не изключва паралелната употреба и на други калиграфски стилове. Всъщност по време на династията Цин се оформя т.нар. прото-чиновническо писмо (proto-clerical script), което се заражда още от края на предишния период, известен с името Воюващите царства (475–221 г.пр.Хр.).

Анализът на откритите в последно време надписи върху бамбукови дъсчици дава основание за извода, че чиновническото писмо (lishu) достига своята зрялост около 100 г.пр.Хр. по времето на династията Западна Хан (Qui, 2000: 119–124). Въпреки че зрялата форма на чиновническото писмо (bāfēn) придобива доминантен характер по време на династията Хан, паралелно с нея съществуват и други калиграфски стилове.

През Източна Хан (25–220) се появява опростен вариант на bāfēn, който получава названието *неочиновническо писмо* (xiīnlǐtǐ) – термин, въведен от Qui (2000).

Смята се, че неочиновническото писмо (neo-clerical script) е свързващото звено между lishuu и китайското уставно писмо kǎishuu. Трябва да отбележим, че в западната японистика няма единство за превода на kǎishuu, като най-често срещаните преводи са regular script и standard script.

И така, kǎishuu се появява към края на династията Източна Хан, оформя се през царство Уей (220–265) и придобива доминантен характер към V в. по време на Южните и Северните династии. Завършената форма на kǎishuu се свързва с началото на VII в.

След 1949 г. се провежда поетапно реформа на писмеността, чиято основна цел е опростяването на сложните йероглифи. Официални списъци на опростени йероглифи са публикувани през 1956, 1964 и 1986 г.

Дългият път на йероглифите започва с осъзнаването на необходимостта изображенията да не възпроизвеждат подробно конкретни обекти, а да обобщават характерните особености на множества еднородни обекти, които отличават представителите на дадено множество от представителите на всички останали множества.

Казано с други думи, пътят на йероглифите е път на преход от конкретни към обобщени образи и понятийни асоциации. От символи-емблеми, т.е. от знаци, изоморфни на своята интерпретация (Hjelmslev, 1961), йероглифите постепенно придобиват черти на немотивирани конвенционални знаци.

Нарастването на конвенционалността за сметка на мотивираността е неравномерен процес и не засяга в еднаква степен всички йероглифи. За това може да съдим например по йероглифите за четирите домашни животни.

Йероглифите за четирите домашни животни

В класическата китайска филология е разпространена класификацията на йероглифите по т.нар. шест категории или шест писмена 六書 / 六书 liùshū (бълг. тр. лиушу). Тази класификация придобива завършена форма в етимологичния речник 說文解字 / 说文解字 Shuowén jiězì (бълг. тр. Шуоуън дзиедзъ) на Сю Шън, създаден в началото на второто столетие и известен повече под съкратеното си название *Шуоуън*.

От структурна гледна точка Сю Шън разделя йероглифите на две основни групи – прости 文 wén (бълг. тр. уън) и сложни 字 zì (бълг. тр. дзъ). Съчетанието 文字 wénzì означава *писмени знаци, писменост*.

Сложните йероглифи zì са съставени от wén, които пък се състоят от елементарни черти 笔画 bǐhuà или просто 画 huà.

От семиотична гледна точка Сю Шън разпределя йероглифите в шест категории, като първите две са подтипове на wén, третата и четвъртата са подтипове на zì, а петата и шестата представляват различни трансформации на първите четири.

За назоваване на първите две категории Сю Шън използва термините 象形字 xiàngxíngzì и 指事字 zhǐshìzì, които практически съвпадат с термините *иконични* и *индексални знаци*, въведени около две хилядолетия по-късно от Чарлс Пърс.

Ето и шестте категории в класификацията на Сю Шън:

- 象形 xiàngxíng *иконични знаци (икони)*;
- 指事 zhǐshì *индексални знаци (индекси)*;
- 会意 huìyì *идеограми*;
- 形声 xíngshēng *идеофонограми*;
- 假借 jiǎjiè *заимствани*;
- 转注 zhuǎnzhù *видоизменени*.

Икони. Йероглифите от групата на иконите представят своите обекти посредством прилика. Ето защо понякога ги наричат изобразителни знаци. Такива са йероглифите 山 *планина*, 日 *слънце*, 月 *луна*, 木 *дърво* и т.н.

Някои изображения имат подчертано остензивен характер, т.е. не се изобразява целият обект, а само негова характерна част.

Индекси. Групата на индексите (указателните знаци) обикновено се илюстрира с йероглифите 上 *горе* и 下 *долу*.

Идеограми. Идеограмите (третата категория йероглифи) се структурират чрез обединяване на две или повече икони, или на икони и индекси. Единият компонент се приема за ключ (класификатор) на йероглифа.

Пример за сложна идеограма, съставена от два иконични знака, е йероглифът 休 *почивка*, който съдържа компонентите 亻 *човек* (като ключ в лява позиция) и 木 *дърво*.

Идеофонограми. Както личи от названието им, идеофонограмите (четвъртата категория йероглифи) се състоят поне от два елемента, насочващи

ни съответно към значението и произношението. У нас за назоваването на двата елемента са възприети термините *ключ* и *фонетик*. Семантичният индикатор (ключът) ни препраща към определен лексикосемантичен клас, а фонетичният индикатор (фонетикът) ни ориентира за това как се чете съответният йероглиф.

Звуковата стойност на фонетика може да варира в известни граници при различните йероглифи. Това е свързано главно с т.нар. асиметричен дуализъм на езиковия знак – принцип, който гласи, че в диахрония промените в значението и звученето на езиковия знак протичат с различна скорост. При тези промени е възможно както да се раздалечи звученето на думи, които преди това са били омофони, така и да се сближат различно звучащи думи. Например йероглифът 寺 sì със собствено значение *будистки храм* се среща като фонетик в няколко идеофонограми, сред които са *поезия* (诗 shī) с *ключ реч, думи* (词 cí) и *държа, нося* (持 chí) с *ключ ръка* (扌).

Идеофонограмите са най-продуктивният тип йероглифи, като с течение на времето техният относителен дял спрямо общия брой йероглифи се увеличава. Така в речника на Сю Шън (100 г.) относителният дял на идеофонограмите е 82%, докато в речника Kangxi (康熙字典 Kāngxī Zìdiǎn) от началото на XVIII в. те са вече към 90%.

Займствани йероглифи (фонетични заемки). Така се наричат йероглифите, при които имаме промяна на значението, основана на фонетична близост. В тези случаи йероглифите губят връзка с първоначалното си значение, като запазват или незначително променят четенето си.

В англоезичната японистика займстваните йероглифи обикновено се наричат phonetic loan characters (PLC). Причина за появата им са трудностите при създаването на йероглифи за по-абстрактни понятия, които не могат да бъдат предадени иконично.

Видоизменени йероглифи. Сю Шън илюстрира тази категория с йероглифите 老 lǎo *стар* и 考 kǎo *прародител*. Тези йероглифи, обяснява той, са близки по форма и звучене, а тъй като принадлежат към един и същ семантичен клас, всеки от тях може да бъде тълкуван чрез другия. Тази категория си остава доста неясна и дава простор за различни интерпретации.

Китайските йероглифи в Япония

При займстването на китайските йероглифи в Япония формата на йероглифите се запазва, в някои случаи настъпват известни промени в значението, но най-бързи и най-големи са промените в звученето (четенето).

Тук ще разгледаме двата основни типа четения на йероглифите в японския език, известни като *джион* и *джикун*.

Четенето джион. При адаптирането на четенето на йероглифите към фонетиката на японския език се появяват т.нар. квазикитайски четения. Оз-

начават се с термините *джион* (字音) или *онйоми* (音読み) и се характеризират с т.нар. многопластовост (重層性 *juusousei*), която има за свои причини главно различните исторически периоди, през които навлизат йероглифите, както и различните китайски диалекти, откъдето те са заети.

На тази основа се разграничават и обособяват етимологично няколко основни пласта четения от типа *джион*:

- четения от пласта *go-on* (呉音);
- четения от пласта *kan-on* (漢音);
- четения от пласта *tou-on/sou-on* (唐/宋音);
- особени четения *kanyou-on* (慣用音).

Смята се, че най-стари са четенията *go-on* (кит. *wúyīn*). Тяхна основа са южнокитайските диалекти. Навлизат в Япония около VI–VII в. през корейското кралство Пекче чрез конфуциански трактати и будистки сутри. Към края на VIII в. те вече са адаптирани към японския езиков контекст.

Четенията от пласта *kan-on* навлизат през VII–VIII в. и отразяват диалектите от северната част на Китай, където по това време се въздига династията Тан (618–907). При този тип четения е по-силна тенденцията за запазване на оригиналните им фонетични характеристики. След навлизането си те са обявени за официални четения. Старото им название е *karagoe*, т.е. китайско звучене.

Четенията от пласта *tou-on/sou-on* навлизат спорадично през X–XIV в., когато културният обмен между Япония и Китай е сведен до минимум. Те се запазват основно в литературата на дзенбудизма.

Особено място заема т.нар. четене *kanyou-on* (慣用音). Става дума за утвърдено от традицията четене на някои йероглифи, което само привидно има формата на *джион*, но не е свързано етимологично с никое китайско четене. Такова е например четенето *дзаци* на втория йероглиф в думата (複雑 *fukuzatsu*) *сложен*. Китайското четене на йероглифа 雜/杂 е *zá*.

Четенето джикун. Макар и адаптирани към японската фонетика, китайските четения на йероглифите (*джион*) били неразбираеми за японците, а това означава, че неразбираем бил и самият йероглиф. За да стане ясно значението на йероглифа, японците го превеждат, т.е. добавят към четенето *джион* и своя превод на йероглифа. Така към йероглифа *изток* (東 кит. *dōung*) били добавени неговите японски преводи – *хигаши* и *адзума*. По този начин възниква четенето *джикун* (字訓) или *кунйоми* (訓読み). На български често се използва изразът *японско четене*.

В съвременната японска писменост на един йероглиф могат да отговарят две и повече японски четения. От друга страна, различни йероглифи могат да имат едно и също японско четене. Така се създава мрежа от твърде сложни връзки между йероглифа и неговите японски четения, която се усложнява още повече от многопластовостта на квазикитайските четения.

По-долу е даден пример за няколко йероглифа с едно и също японско четене (*джикун*) – в случая това е четенето *миру*:

見 *гледам, виждам*;

視 *гледам, наблюдавам*;

觀 *гледам, разглеждам*;

診 *преглеждам, освидетелствам*.

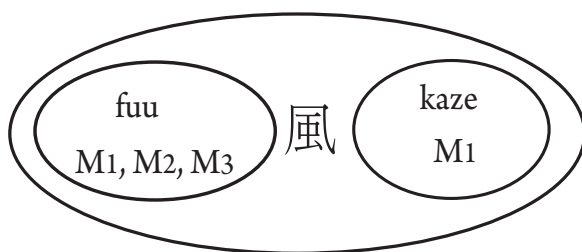
В китайски език йероглифът 下 има само едно четене – *xià*, докато в японски език четенията му са четиринайсет, ако съдим по йероглифния речник на Jack Halpern, издаден през 2001 г. От тях две са квазикитайски (*джион*), а останалите – японски (*джикун*). Разбира се, това е по-краен случай, но около 65% от йероглифите, включени в сегашния минимум, имат по две и повече четения.

Друг труден проблем е свързан с това, че в много случаи значенията на *джион* и *джикун* на един и същ йероглиф съвпадат само частично. Тук ще разгледаме йероглифа 風 с *джион* *fuu* и *джикун* – *kaze*.

Четенето *fuu* има значения: *вятър*; *външен вид, стил; начин*.

Четенето *kaze* има само едно значение – *вятър*.

Ако означим с M1, M2 и M3 значенията на йероглифа, те се разпределят между двете четения по следната схема:

Четения и значения на йероглифа 風

Японски йероглифи

За записване на японски думи, които нямат аналог в китайския език, били създадени по китайски модели ограничен брой собствено японски йероглифи, наречени *кокуѝ* (国字) или *ваѝ* (和字). Явлението е познато и в другите страни от йероглифния ареал.

Въпреки че по принцип йероглифите, създадени в Япония, би трябвало да имат само японско четене (*джикун*), в някои случаи към тях се прибавя и китайско четене (*джион*). Това се прави, за да стане възможно включването им в словообразуването от китайски тип (яп. *kango*, кит. *hànyǔ*).

Такъв е например йероглифът 働, с който се записва глаголят *работя*. Той е образуван чрез присъединяване на ключа *човек* към китайския йерог-

лиф *движа(се), премествам(се)*. Японското четене (джикун) на така създадения йероглиф е hataraku и към него е добавено четенето тип *джион* dou.

Структура на йероглифа РАБОТЯ

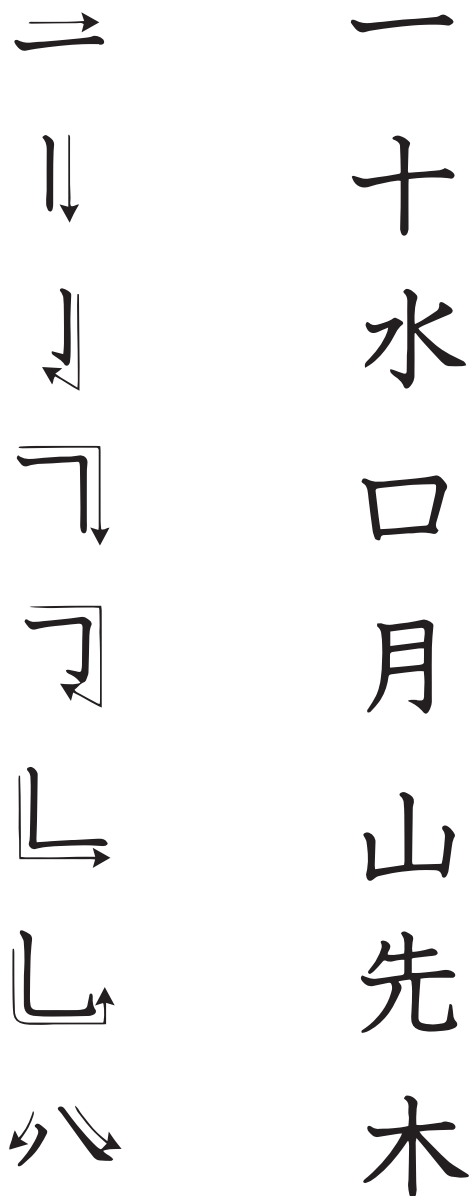
Повечето японски йероглифи са сложни идеограми. Такъв е например йероглифът *превал, критична точка* (峠), който се състои от елементите *планина* (山), *горе* (上) и *долу* (下).

Калиграфия на йероглифите

Простите йероглифи се състоят само от елементарни черти, докато сложните включват и относително самостоятелни компоненти, които на свой ред се разлагат на елементарни черти. С най-голямо разнообразие на чертите се отличава йероглифът *yōng вечен, безкраен*.

Чертите на йероглифа ВЕЧЕН

Основни черти

Последователността, в която се изписват елементарните черти на простите и компонентите на сложните йероглифи, се регламентира от седем основни правила, които са разгледани по-долу.

1. Последователността на изписване е от горе надолу:

三	一	二	三
育	云	育	
筑	竹	筑	筑

2. Последователността на изписване е от ляво надясно:

川	丿	川	川
村	木	村	
湖	氵	沽	湖

3. При две пресичащи се черти първа се изписва хоризонталната:

十	一	十	
共	一	廿	共
末	二	丰	末

4. В сравнително малко на брой случаи първа от двете пресичащи се черти е вертикалната:

田	𠂔	𠂔	田
王	𠂔	𠂔	王
里	𠂔	甲	里

5. Когато централната вертикална черта или централният вертикален компонент разделят йероглифа на лява и дясна част, те се изписват първи:

小	丿	小	小
承	𠂔	𠂔	承
樂	白	泊	樂

6. Ако централната вертикална черта пронизва останалите компоненти, тя се изписва последна:

中	口	中	
車	𠂔	車	
書	𠂔	𠂔	書

7. От две наклонени черти първа се изписва наклонената наляво:

人	ノ	人	
文	ニ	ナ	文
支	十	步	支

Всеки йероглиф – прост или сложен – се структурира симетрично в мислен квадрат. Тук са дадени примери с йероглифите *дърво* и *езеро*.

Йероглифът ДЪРВО

Йероглифът ЕЗЕРО

ПЪТЯТ НА АЗБУКАТА

Японизиране на китайските текстове

В текстовете на канбун китайските йероглифи все още функционират като елементи на китайския език. Това се отнася в пълна степен за текстовете, написани изцяло по нормите на класическата китайска граматика. Те са известни под названието *чист канбун* (純粹漢文 junsui kanbun).

Текстовете, върху които няма каквито и да било допълнителни знаци, се наричат *бял, чист текст* (白文 hakubun, кит. báiwén).

Сред най-ранните текстове, написани на канбун, е надписът върху нимба на статуята на Якуши нъорай (буда-лечител) в храма Хорюджи (Нориндзи).

През 586 г. император Йомей се разболява и дава обет, ако оздравее, да построи храм и да отлее статуя на Якуши нъорай. Това събитие е разказано в надписа, който съдържа 90 йероглифа, разположени в 5 колони.

Надписът е на китайски език, но с някои отклонения от китайската граматика. Така например в 造寺 *да построи храм* допълнението е след глагола, както е в китайската граматика, но в 藥師像作 *да направи скулптура на Якуши* допълнението е преди глагола, което пък е според японската граматика.

За да могат китайските текстове да се четат и на японски език, към тях започнали да добавят допълнителни знаци, показващи реда, по който трябва да бъдат прочетени йероглифите. Тези знаци получават названието *кунтен* (訓点), което означава *знаци за четене по японски*. Текстовете с кунтен се наричат променен канбун (変体漢文 *hentai kanbun*). В тях се забелязват отклонения от китайската граматика, използва се частично и японска лексика.

Най-разпространеният знак за обръщане на словореда (返り点 kaeriten) се нарича *re-ten* (レ点). Означава се с буквата от катакана, с която се записва сричката [re], откъдето е получил и името си. Този знак обаче се използва само при разместването на два съседни йероглифа.

Когато промените на словореда засягат йероглифи, между които има други знаци, последователността на четене се означава с цифри.

По този начин се поставя началото на специфичните двуезични текстове, които китайците могат да четат на китайски, а японците – на японски. Този уникален писмен стил се нарича *канбун кундоку* (漢文訓読) – название, което може да бъде преведено като *китайски текстове, четени на японски*.

Следващият етап в развитието на *канбун кундоку* е добавянето със знаците на сричковата азбука (обикновено с катакана) на служебни думи и други граматически елементи, специфични за японския език. Тези знаци също са с по-малки размери и са вдясно от основния текст.

Така възниква стила *какикудашибун* (書き下し文), който наподобява съвременната писменост. Четенето на тези текстове се нарича *йомикудаши*.

Ман'югана

В класическата китайска филология йероглифите се разглеждат като тричленна релация от форма (самия йероглиф), значение и звучене (четене). Този подход е възприет и в японската граматология, където също се говори за три страни на йероглифа.

Ако се абстрахираме от връзката *форма – значение*, йероглифите могат да се използват и фонетично – така, както се използват буквите.

Фонетичното използване на китайските йероглифи в Япония води началото си от VI в. и достига своя разцвет в поетичната антология „Man'yōushū“, създадена през втората половина на VIII в. Ето защо този начин на записване придобива известност под названието *ман'югана*.

Именно фонетичният (фонографският) принцип на използване на китайските йероглифи се нарича ман'югана в строгия смисъл на това понятие.

Особеност на записа с ман'югана е използването както на китайското четене на йероглифите (on'yomi), така и на тяхното японско четене (kun'yomi). На тази основа възникват два основни начина за записване на кратките срички в японския език, които получават съответно названията *онгана* и *кунгана*. Кратката сричка [ka] например в „Ман'юшю“ се среща в запис със следните йероглифи:

- онгана: 加 迦 可 賀 珂 箇 架 嘉 甲 甘 敢;
- кунгана: 鹿 香 蚊 芳 敷 所 (Vovin, 2017: 9).

Опростяването на ман'югана и постепенното ограничаване на броя на знаците, с които се записват едни и същи срички, довежда в крайна сметка до създаването на японската сричкова азбука. Принципът *един знак – една сричка* обаче се налага окончателно едва през 1922 г. За вариантите на буквите, с които се записват едни и същи срички, се използва терминът *хентайгана*.

Азбуката

Всеки йероглиф се вписва в мислен квадрат. За да улеснят превода на текстовете, записани на канбун, японците започнали да вписват в полето на йероглифа допълнителни знаци.

Мястото на допълнителния знак показва като каква част на изречението трябва да се преведе съответният йероглиф. Тези знаци са известни под названието *окототен* (ヲコト点 okototen; okototen).

По-късно в полето на йероглифа започнали да вписват с намален размер друг йероглиф, който пояснявал основния. Тъй като мястото не достигало, записвали не целия йероглиф, а само по-характерната част от него. Така възниква катакана.

Хирагана пък възниква от опростени бързописни форми на ман'югана.

През 905 г. император Дайго възлага с указ на четирима известни поети и познавачи на японската поезия да съставят поетична антология, в която да включат най-добрите стихотворения от древността до този момент.

Антологията получава името *Кокинвакашю* (古今和歌集 Kokinwakashuu) или просто *Кокинишю*, т.е. *Сборник от стари и нови песни*. Често годината на указа се споменава и като година на съставяне на антологията, но в действителност работата по нея приключва около 920 г.

Антологията има два предговора – на японски и на китайски език.

В предговора на японски език, написан от Ки-но Цураюки, са използвани знаците на новосъздадената силабична азбука хирагана.

Тъй като антологията е съставена по императорски указ, използването в нея на хирагана легитимира новата азбука. Така се създава основната предпоставка за разцвета на класическата японска литература през Хейан. Китайският език обаче си остава езикът на официалната документация.

Таблицата gojuuon

Буквите на сричковата азбука се подреждат по няколко начина, но най-разпространено е представянето им в таблица от петдесет клетки, наречена gojuuon. Тази таблица има пет реда и десет колони. Тъй като не всички клетки от таблицата са запълнени, общият брой на буквите, включени в нея, е 46.

Буквата за т.нар. морообразуваща съгласна [ŋ] се появява по-късно и обикновено се разполага в допълнителна клетка.

Редовете се наричат dan, а стълбовете – guou. Пълното название на всеки стълб се образува, като към четенето на най-горната буква се добави guou.

Названията на редовете се образуват, като към звученето на най-дясната буква се добави думата dan. Редовете са общо пет – a-dan, i-dan, u-dan, e-dan, o-dan.

Таблицата gojuuon е залегнала в японските фонетични речници, чрез нея се описва и глаголното спрежение.

С буквите, включени в таблицата gojuuon, които тук ще наричаме основни букви, се записват петте гласни, сричките с беззвучни твърди съгласни и морообразуващата съгласна [ŋ].

В нея не са включени сричките със звучни съгласни, сричките с меки съгласни и сричките с начално латинско [r].

В текстовете, създадени преди 1946 г. се срещат още два знака, разположени в стълба wa. Това са ゐ (хирагана), 𐰇 (катакана) със звукова стойност [i] и ゑ (хирагана), 𐰈 (катакана) със звукова стойност [we].

Знакът を, който е от същата колона, в съвременния език има звукова стойност [o] и се употребява единствено като показател на прякото допълнение и на обстоятелството за място на движението.

При запис на японските текстове с латиница, を понякога се предава с wo, за да не се смесва с буквата お [o].

По-долу е показана класическата таблица гоџион, която се използва в учебниците по роден език kokugo (国語). Съвременният си вид таблицата придобива след писмената реформа през 1946 г.

	わ	ら	や	ま	は	な	た	さ	か	あ
	wa	ra	ya	ma	ha	na	ta	sa	ka	a
		り		み	ひ	に	ち	し	き	い
		ri		mi	hi	ni	chi	shi	ki	i
		る	ゆ	む	ふ	ぬ	つ	す	く	う
		ru	yu	mu	fu	nu	tsu	su	ku	u
		れ		め	へ	ね	て	せ	け	え
		re		me	he	ne	te	se	ke	e
ん	を	ろ	よ	も	ほ	の	と	そ	こ	お
n	(w)o	ro	yo	mo	ho	no	to	so	ko	o

Таблицата гоџион (хирагана)

В учебниците за чужденци таблицата често се представя завъртяна на девет-десет градуса, обратно на часовниковата стрелка, така че колоните стават редове. Таблиците на следващите страници също са представени по този начин.

Подреждането iroha

До реставрацията Мейджи (1868) японската азбука често се подрежда мнемонично в стихотворение за преходността на земния живот, наречено iroha. В него всяка буква се среща само веднъж. Днес iroha се използва главно за оформяне на рубрики.

Ето и самото стихотворение:

いろはにほへと
ちりぬるを
わかよたれそ
つねならむ
うめのおくやま
けふこえて
あさきゆめみし
ゑひもせす

Хирагана

С хирагана се записват главно служебните думи, глаголите в служебна функция и формативите на изменяемите думи.

	A	I	U	E	O
	あ	い	う	え	お
	a	i	u	e	o
K	か	き	く	け	こ
	ka	ki	ku	ke	ko
S	さ	し	す	せ	そ
	sa	shi	su	se	so
T	た	ち	つ	て	と
	ta	chi	tsu	te	to
N	な	に	ぬ	ね	の
	na	ni	nu	ne	no
H	は	ひ	ふ	へ	ほ
	ha	hi	fu	he	ho
M	ま	み	む	め	も
	ma	mi	mu	me	mo
Y	や		ゆ		よ
	ya		yu		yo
R	ら	り	る	れ	ろ
	ra	ri	ru	re	ro
W	わ				を
	wa				o
N	ん				
	n				

Хирагана. Таблицата gojiiion

Разширената таблица gojiiuon

В разширената таблица gojiiuon са добавени буквите за сричките със звучни съгласни и за сричките с начално [p] (българското [п]).

あ a	い i	う u	え e	お o
か ka	き ki	く ku	け ke	こ ko
が ga	ぎ gi	ぐ gu	げ ge	ご go
さ sa	し shi	す su	せ se	そ so
ざ za	じ ji	ず zu	ぜ ze	ぞ zo
た ta	ち chi	つ tsu	て te	と to
だ da	ぢ ji	づ zu	で de	ど do
な na	に ni	ぬ nu	ね ne	の no
は ha	ひ hi	ふ fu	へ he	ほ ho
ば ba	び bi	ぶ bu	べ be	ぼ bo
ぱ pa	ぴ pi	ぷ pu	ぺ pe	ぽ po
ま ma	み mi	む mu	め me	も mo
や ya		ゆ yu		よ yo
ら ra	り ri	る ru	れ re	ろ ro
わ wa	を o	ん n		

Хирагана. Разширена таблица gojiiuon

Сричките със звучни съгласни се предават чрез съответните букви за срички с беззвучни съгласни, като в горния десен ъгъл се добавят две чертички (ゝ) – tenten. При озвучаване на [h] се получава [b].

Сричките с начално [p] се записват чрез добавяне на малко кръгче (゜) с разговорно название таги към буквите за петте срички с начално [h/].

Записване на сричките с меки съгласни

Сричките с меки съгласни се записват чрез прибавяне на умалени букви за йотуваните гласни към буквите, записващи срички, завършващи на [i].

きゃ kya	きゅ kyū	きょ kyō
ぎゃ gya	ぎゅ gyū	ぎょ gyō
しゃ sha	しゅ shū	しょ sho
じゃ ja	じゅ ju	じょ jo
ちゃ cha	ちゅ chu	ちょ cho
にゃ nya	にゅ nyū	にょ nyō
ひゃ hya	ひゅ hyū	ひょ hyō
びゃ bya	びゅ byū	びょ byō
ぴゃ pya	ぴゅ pyū	ぴょ pyō
みゃ mya	みゅ myū	みょ myō
りゃ rya	りゅ ryū	りょ ryō

Хирагана. Записване на сричките с меки съгласни

Правописни особености

При предаване на дългите гласни с хирагана се дописва съответната гласна, като след дълго [o] обикновено се дописва /u/.

В думите とおい (遠い) *далече*, (多い) *много на брой*, おおきい (大きい) *голям*, おおかみ (狼) *вълк*, こおり (氷) *лед*, とお (十) *десет*, こおろぎ *щурец*, おおやけ (公) *обществен* иとおる (通る) *преминавам* дългото [o] се предава чрез дописване на お.

Двойните съгласни се предават чрез малка (умалена по размер) буква за сричката [tsu] пред сричката, съгласната на която трябва да се удвои.

При удвояване на срички с начално [h] се получава двойна съгласна [p]. Така например при удвояването на Nihon се получава Nippon. В случая удвояването има експресивна функция – т.нар. експресивна геминация.

Катакана

С катакана се записват заемките от европейски езици, чуждите собствени имена, звукоподражателните и звукоописателните думи, названията на животни и растения в научни доклади, а също и думи, които обикновено се записват с йероглифи и хирагана, но искаме да акцентираме върху тях.

	A	I	U	E	O
	ア	イ	ウ	エ	オ
	a	i	u	e	o
K	カ	キ	ク	ケ	コ
	ka	ki	ku	ke	ko
S	サ	シ	ス	セ	ソ
	sa	shi	su	se	so
T	タ	チ	ツ	テ	ト
	ta	chi	tsu	te	to
N	ナ	ニ	ヌ	ネ	ノ
	na	ni	nu	ne	no
H	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ
	ha	hi	fu	he	ho
M	マ	ミ	ム	メ	モ
	ma	mi	mu	me	mo
Y	ヤ		ユ		ヨ
	ya		yu		yo
R	ラ	リ	ル	レ	ロ
	ra	ri	ru	re	ro
W	ワ				ヲ
	wa				o
N	ン				

Катакана. Таблицата gojiiuon